

gana, de meridie in terminis de Ager, de occ. iterum in collo de Sarga --- te. de Castello Novo --- te. de Eroles, [N.] Talarn et Gallinariis» Marca H., CCXLIV, col. 1106.

A. 1067. En la dotació que féu Arnau Mir al Monestir: «--- dedit nobis victoriam --- et possidere in partibus sarracenorum---Agerense castrum---p. Eocl. Agerensi --- castrum de Ager ---» nom que després torna a sortir igual 15 o 20 cops més. Més enllà: «dono --- ecclesiae Sti. Petri sita in castro Agerensi --- Castilione, Lordanum, Arsonam, pugo de Sex, Quamporacio, Malagastro, Foradada, Casso, Regula, Corsario, Stanya ---» [abreujant les fórmules]. Marca H. (col. 1144).

D'un dels anys 1050 Rocafort (GGC 812) transcriu com a afr. de Llimiana: «castrum de Limignana et de Muro confrontant ab or. in te. Tolo, mer. te. de Rubios [= Rúbies] et de Ager, de occ. collo de Sarga --- te. Castello novo et de Eroles --- Gallinario sive Concas».

La llista de les dades antigues del nom d'Àger va sofrir una injustificada disminució pel fet que en les dècades més antigues hi havia hagut relació entre el monestir d'Àger i el gran cenobi de Cuixà; per això també Moreau i Fossà, en compilar la gran colle. d'aquell, demanaren docs. al P. Caresmar, i els incorporaren en aquella gran obra. Per raons semblants, Alart degué confondre's atribuint dades d'Àger a la vileta o llogaret cerdà d'Àge (generalment grafiat *Aja*) immediat a Puigcerdà (cf. E. T. C. I, 154 i 108). Moreau trobà en un doc. del Cart. Major de Cuixà de l'any 1034: «donatores sumus --- ortaladas II in castro Ager» (vol. XXXII, 82), i Alart atribuï a Aja «villam Ageri» de 1023 (que segons ell seria la menció més arcaica d'Àja, i en realitat ho era de les d'Àger) i un altre Ager de 1435: Alart, *Cart. Roussill.*, 42; *Docs. Géogr. Hist.*, 84.1

1066 «Sancti Petri infra castellum Aggeris» i 1067 «Aggerense castrum» butlla papal, Kehr, *Papsturkunden*, p. 178, que ho dona en part segons notació de Baluze i Marca, p. 1141, n. 270.

1071, Ager, MiretS, *Doc. Hist. Vixc. Cbo.*, 67, 351.

1115 «S. Petrum de Ager, --- Regula ---», Colle. Moreau, XLVII.

1105, Ager (Sanahuja, *Ci. de Balaguer*, 24, n. 1).

1156, Ager, Moreau LXVIII.

1164 «Ecclesia Aggerensis» (Sanahuja, *o. c.*, 23, n.1).

1287 «--- universitate procerum Ageris» (Porcioles, *Notes Folk. de la V. d'Àger*, p. 43).

Ager 1359 (CoDoACA XII, 22).

Completo resumint els fets cabdals de la història. Segons Codera,² és probable que els conquistadors sarraïns dels Ss. VIII-X no vagin dominar verament aquesta vall sinó només amb incursions per obligar els cristians a pagar-los tributs. A la primeria del S. XII, era una vall cristiana i lliure, i segons docs. de 1036 i 1041, vistos pel P. Villanueva en aquell arxiu, hi tenia ja existència durable el monestir, governat per l'abat Lanfranc.³ Llavors, en el reflux després d'Almansor, caigué de debò en mans dels moros; fins que en féu la

reconquesta definitiva el gran paladí urgellenc Arnau Mir de Tóst (a qui es deu la dotació i el doc. de 1067 i 1056 que he extractat). Veg. Villanueva, *Vi. Lit.* IX, 88; Z. Rocafort, *GGC, Lda.*, 219-231. És el període en què es produí la relació íntima amb Cuixà a què m'he referit més amunt. Més tard és pròspera la vida del monestir, convertit en Canònica i Collegiata, i en cap d'arxiprestat «vere nullius»; i en la vida feudal i civil existeix un vescomtat d'Àger, almenys teòricament, car generalment aquest títol s'aparellà amb el de Vescomte de Girona i amb el Vescomtat de Cabrera.

BIBLGR. Ultra les obres de Villanueva, Rocafort i altres que hem citat, i el resum històric de Carr. Candi, *Misc. Hi. Cat.* II, 9, foren ben importants les notícies del P. Caresmar, que descriuen Torres Amat i Elias de Molins, no accessibles ja, però que foren en part la font dels autors mencionats. Joan de Porcioles, *Notes Folkloriques de la Vall d'Àger*, obra de l'ex-notari d'Àger, p. p. C. Exc. de Catalunya.

D'un nom i un lloc com aquest és ben xocant que a penes s'hagi dit res sobre la seva etimologia: res no en digué Balari, ni Carreras Candi, ni jo mateix en obres anteriors. Només l'*AtcM* suggereix que vingui del llatí AGER 'camp', dubtant-ne molt. No hi cabia dubtar sinó negar en rodó i sense reserves: l'única forma romànica d'aquest mot fou AGRUM, que només podia donar **agre* o bé **aire*; àdhuc imaginant l'increïble persistència d'aquell nominatiu, també el resultat possible en català n'hauria estat **aire* o **ar* o altra forma sense -g. Reconeixent-ho Moll, pensa en un *Agiria* inlocalitzat de l'*Itinerarium Antonini*. Aquí la impossibilitat fonètica salta als ulls, ultra l'arbitrarietat de l'atribució. Impossible, és clar, pendre seriosament la pensada de Rocafort (p. 221) d'identificar-lo amb una *Erga* ciutat dels ilergetes: parlar de metàtesis en un cas així és revelar-se com un jugador de mots encreuats (ni si tals metàtesis de tònica inicial amb àtona fossin concebibles, hauríem de creure que en sortiria *ga* i no pas *že*).

I tanmateix l'origen indubtable també ens entra pels ulls: el ll. AGGER, -ERIS 'terraplè', geminada amb la qual és clar que la *g* havia de conservar-se, i es justifica de sobres que la geminada previngués tota síncope de la vocal interna.⁴

Per conveç's de la base geogràfica de la tesi, bastaria saber que la població està esgraonada en un turó dominat per les ruïnes de la col·legiata (i del Castell), com l'ha descrita tothom, i ocupant el centre de la vall reclosa entre el Montsec occidental i la Serra de Montclús; vegeu sobretot l'eloqüent fotografia de Rocafort, p. 220, i la vista en croquis que en donà Beaulieu en el S. XVII (ibid. p. 227). Potser encara és més instructiu el pla que dibuixà ell mateix després d'apoderar-se'n Lluís XIV, l'a. 1647, on veiem «le Chateau» (B) a l'extrem superior (NO.), «la ville» (A), «la grosse tour» (C) i la fortificació planejada per defensar-la. Car justament, i ja en temps dels romans, el mot *agger* es deia especialment del terraplenar per a fortificació: «fossas *aggere* explere» Cèsar, «id. complere» Virgili, «*aggerem* instruere, jacere...» Cèsar,